

Ольга Гурська

**ПІДГОТОВКА СТУДЕНТА
ТА ВИКЛАДАЧА ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ
(НА ПРИКЛАДІ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН)**

В статті розповідається про одну із провідних форм організації навчального процесу у вищій школі – семінарське заняття. Аналізуються основні вимоги до підготовки семінару самих студентів та викладачів для досягнення успішного результату. Підкреслюються основні переваги та недоліки даної форми роботи. В статті вказується, що семінар – це завжди безпосередній контакт зі студентами, що вимагає встановлення відносин довіри, атмосфери співробітництва та взаєморозуміння. Робиться висновок, що семінарське заняття розвиває вміння мислити, узагальнювати, порівнювати, пізнавати та опрацьовувати величезну кількість інформації та актуальне в сучасних умовах.

Ключові слова: *семінарське заняття, просемінар, спецсемінар, форми навчального процесу, бесіда, дискусія, навчання, реферат, мотивація, аналіз, самостійна робота, атмосфера співробітництва та взаєморозуміння, основні вимоги до підготовки семінару.*

Розпочнемо зі слів давньокитайського філософа Конфуція: «Скажіть мені, і я забуду. Покажіть, і я запам'ятаю. Дайте можливість обговорити, і я зрозумію. Дайте можливість навчити іншого, і я досягну досконалості» [10, с. 25]. Ці слова підкреслюють особливу роль семінарського заняття, як однієї з основних форм навчального процесу. Особливо сьогодні, в умовах реформування вищої освіти та в умовах постійного пошуку нових альтернативних форм навчання, семінарське заняття потребує удосконалення.

Слово «семінар» походить від латинського слова «seminarium» – розсадник і пов'язане з функціями «посіву» знань, переданих від педагога до учня та студента [4, с. 73]. Маючи тривалу історію, семінари проводилися у давньогрецьких та римських школах у формі поєднання диспутів, повідомлень учнів, коментарів та висновків учителя. У добу Середньовіччя в доповнення до диспутів та дискусій прийшли самі семінари, щоб навчити студентів критично мислити та сприяти вмінню висловлювати власні думки. Ще пізніше, з XVII–XVIII ст. почали використовуватися у Західній Європі, а з XIX ст. – у Російській імперії. З цього часу подібна форма організації навчальних занять удосконалювалася, відповідаючи вимогам вищої школи та вимогам часу. Якщо до

цього семінари широко використовувалися у вивченні юриспруденції, теологічних дисциплін, то з ХХ ст. і у вивченні дисциплін гуманітарного та соціального циклу. У сучасній вищій школі семінарським заняттям належить значна частина навчального часу, особливо з суспільствознавчих дисциплін.

Варіативні форми організації навчальних занять (лекція, семінар, практичне, лабораторне заняття) досліджували К. Баханов, А. Булда, В. Власов, П. Мороз, О. Пометун, В. Сотниченко, Т. Чубукова та ін. Основні переваги та недоліки семінарських занять досліджували С. Вітвицька, А. Кузьмінський, З. Курлянд, В.О рдинський, М. Фіцула, В. Лозова, Л. Каніщенко та ін. Але питання забезпечення високої якості та результативності даної форми навчання і досі актуальне, особливо в умовах постійного пошуку альтернативних форм. Тому спробуємо окреслити всі переваги семінару, дати практичні рекомендації для студентів та викладачів в ході реалізації основного змісту даної форми роботи.

Існує безліч визначень терміну «семінар». Ось деякі з них. Семінарське заняття – вид навчальних практичних занять студентів вищих навчальних закладів, який передбачає самостійне вивчення студентами за завданням викладача окремих питань і тем лекційного курсу з наочним оформленням матеріалу у вигляді реферату, доповіді, повідомлення тощо [9, с. 176]. Це вид навчальних занять практичного характеру, спрямованих на поглиблення, розширення, деталізацію і закріплення теоретичного матеріалу [6, с. 235]. Це особлива форма організації занять з метою формування вмінь і навичок самостійної роботи, аналізу літератури, виявлення системи знань, а також з метою систематизації узагальнення знань, оцінки умінь і навичок [5, с. 228].

Якщо лекційна форма проведення заняття викликає суперечки, то стосовно семінару можна впевнено говорити, що це завжди безпосередній контакт із студентами, а, отже, вимагає встановлення відносин довіри, атмосфери співробітництва та взаєморозуміння. Це повинен бути продуктивний процес педагогічного спілкування між викладачем та студентами, реалізуюючи основний зміст освіти.

У вищих навчальних закладах I–II рівня акредитації використовуються такі три типи семінарів: просемінари, власне семінари і спецсемінари.

Перший тип є перехідною формою організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, що відіграють вступну, підготовчу роль на оволодіння навичками й уміннями підготовки до безпосередньої участі в семінарах. Як правило їх корисно проводити серед першокурсників, які не пристосовані до подібної роботи і не мають навичок самостійного пошуку та обробки інформації. Одного чи двох підготовчих семінарів повинно

бути досить, щоб ввести студентів у курс справи. Метою просемінарів є ознайомлення студентів із специфікою семінарського заняття: самостійна робота з основною та додатковою літературою та методикою роботи з нею, а також вимогами до підготовки рефератів та їх представленням перед публікою. Отже, головна його функція – оволодіння технологією, методикою і технікою роботи на власне семінарах з урахуванням специфіки самої дисципліни та професійної спрямованості студентів.

Другий тип – це вищий рівень організації навчальної діяльності, що передбачає підвищення пізнавальної активності студентів. Такі семінарські заняття розвивають вміння мислити, синтезувати, абстрагувати, конкретизувати, узагальнювати, порівнювати, пізнавати навколишній світ [3, с. 5]. Серед власне семінарських занять найпоширенішими є: розгорнута бесіда, доповідь (повідомлення), обговорення рефератів і творчих робіт, коментоване читання, розв'язання логічних задач, диспут, конференція тощо [9, с. 178]. На заняттях суспільствознавчих дисциплін (історія, культурологія) всі ці типи активно використовуються. Так розгорнута бесіда дозволяє залучити максимум студентів до обговорення проблемного питання. Викладач заохочує слухачів висловлювати власну думку, дискутувати, виступати з уточненнями та доповненнями. Цей вид семінару не передбачає власне письмових доповідей та рефератів. Семінар-повідь (повідомлення) потребує ґрунтовної попередньої підготовки як викладача, так і самих студентів. Коли один доповідач викладає свої думки, аргументуючи їх фактами та прикладами, то решта уважно слухають, щоб бути готовими доповнювати, підтверджувати чи спростовувати викладене. Тут також можна задіяти декілька студентів: крім основного доповідача вислухати опонентів і кілька студентів, які доповнять чи уточнять незрозумілі місця, висловлять власні думки стосовно спірних питань та оцінять відповідь. Близький до доповіді за змістом і методикою проведення ще один вид семінару – обговорення рефератів і творчих робіт. Головне, щоб написаний семінар був самостійною творчою роботою студента і відповідав всім вимогам. Чомусь часто підготовка до такого заняття зводиться студентом лише до написання (в кращому варіанті) чи скачування з мережі Інтернет тексту реферату. Щоб така робота була продуктивною, треба вміти не лише написати, а й захистити його: викласти основні думки, дати відповіді на питання опонентів... Коментоване читання як самостійне семінарське заняття не використовується, а практикується у поєднанні з іншими (наприклад, для аналізу якогось історичного документу чи уривку). Цікавим є семінар – розв'язання задачі, який використовується в кінці вивченої теми чи розділу. Так в курсі вивчення історії вдалим прикладом є логічні задачі, які дозволяють перевірити засвоєння широкого діапазону інформації. Семінар-диспут (дискусія) також захоплює студентів, пробуд-

жує в них інтерес до предмету, сприяє засвоєнню навчальної інформації, розвиває логічне мислення та мовленнєву діяльність. Основне виявляти коректність, тактовність та уважність. Як окрему форму проведення заняття можна використати до найбільш проблемних та суперечливих тем дисципліни (наприклад, в курсі історії України при обговоренні постаті І. Мазепи). Основне завдання викладача зводиться до спрямування дискусії в потрібному руслі, пояснення всіх фактів і явищ, що обговорюються. Семінар-конференція є одним із найскладніших видів занять. Адже він вимагає від викладача наперед поставленої мети, теми і завдань, які розподіляються між студентами з урахуванням їх індивідуальних можливостей.

Професор А. Алексюк подає такі види власне семінарських занять: семінар запитань і відповідей; розгорнута бесіда; колективне читання; семінар, що передбачає усні відповіді студентів з подальшим їх обговоренням; дискусія; семінар, що передбачає обговорення й оцінювання письмових результатів студентів; конференція.

Не слід забувати, що студенти – це теж діти, які іноді хочуть погратися. Використання ігрових технологій є також ефективним методом кращого запам'ятовування та засвоєння матеріалу на семінарському занятті. «Юмор сам по себе – замечательный инструмент понимания чего-либо» [2, с. 221]. Багато тем, винесених на семінар можна творчо розіграти (здійснити подорож, влаштувати судове засідання, рольові ігри...).

І третій тип – спецсемінари, зазвичай проводяться серед старших курсів для поглибленого вивчення окремих тем чи проблем. Мета такого заняття: розширити й поглибити сферу навчально-наукового пізнання з конкретної проблеми, заохотити студентів до дослідницької роботи, розвинути творче мислення та розширити кругозір студента. Залучення студентів до самостійної творчої роботи, активізує його прихований потенціал. «Пусть каждый станет учителем» [2, с. 222]. Як свідчать дослідження, навіть дитина в дитячому садочку може стати вчителем для своїх однолітків. Наділення людини певними надважливими функціями сприяє виробленню в неї рис відповідальності, самостійності, творчості. Тому студент, отримуючи функції вчителя, з більшим ентузіазмом поринає в самостійну роботу та заохочує інших до пошуку нових знань.

Є також інші класифікації семінарів. Наприклад: випереджувальні, навчальні та узагальнюючі (підсумкові) [7, с. 35]. За В. Петренко семінари класифікують за такими ознаками: за метою і змістом навчального матеріалу (семінар запитань і відповідей, розгорнута бесіда, дискусія, конференція, «мозковий штурм»...); за формою проведення (вільна, реферативна, змішана); за метою, завданням і змістом (розгорнута бесіда, коментоване читання, розв'язання задач, екскурсія...); за дидактичною метою (семінар поглибленого вивчення курсу, спецсемінар дослідницького

типу...) [1, с. 43].

Якість та результативність семінару залежить і від самого викладача, його професіоналізму та ступеня підготовки, і від самого студента, його вміння та бажання здобувати знання. Готуючи повідомлення, реферат чи доповідь творчого характеру, викладач має можливість виявити не лише якість знань з обраної проблеми, а й їхнє ставлення до самого процесу навчання. Сам процес підготовки студента до семінарського заняття можна уявно розділити на кілька етапів. Перше – це відвідування лекцій, де викладач торкатиметься виділених на семінар питань, активне включення в діалог викладача зі студентами. Друге – це опрацювання рекомендованої літератури. Наступне – вміння підбирати інформацію, щоб якнайглибше розкрити запропоновані пункти плану семінарського заняття. В цьому плані необхідно враховувати такі вимоги: чіткість викладу, цінність та інформативність викладеного матеріалу. Не припустимо вдаватися до механічного переписування одного чи кількох джерел. Основна цінність підготовки – висвітлення власної думки, вміння її відстояти та аргументувати. Наступне – знання всіх вимог до написання творчої роботи та їх виконання. І останнє – вміння захистити свою роботу. Адже студент повинен вміти донести основний зміст роботи і бути готовим відповісти на питання товаришів, викладача.

Звичайно, на якість семінарського заняття впливає якість проведення та підготовки самим викладачем. Таку підготовку також можна уявно розділити на етапи. Перше – це опрацювання основної та додаткової літератури і ознайомлення самих студентів зі списком. Друге – ретельне продумування всього ходу даного заняття, побудова схематичного плану. Третє: наявність плану-конспекту заняття. Далі – ретельне продумування додаткових запитань, які можна буде використати під час заняття. Позитивним моментом є те, що в основному у ВНЗ I–II рівня акредитації і лекції, і семінари проводить один і той же викладач. Цим самим забезпечується єдиний підхід щодо викладення і бачення тих чи інших проблем, а також можливість систематичного контролю за самостійною діяльністю студентів. Важливим пунктом є використання наочностей (карт, плакатів, схем, таблиць, фото, фільмів, репродукцій картин). Далі – вміння аналізувати виступи студентів та підбивати підсумки, оцінювати здобуті знання та набуті вміння. Важливо не лише об'єктивно оцінити рівень знань, а й вчасно виставити оцінки в журнал, що буде дисциплінуючим фактором для самого студента. Окремим пунктом можна винести особистісні якості викладача, його вміння розв'язувати нестандартні незаплановані моменти семінарського заняття. І останнє: визначення конкретних завдань на наступне заняття, зацікавлення студентів до його підготовки.

Семінарське заняття формує у студентів вміння та навички

самостійно здобувати знання (самостійно аналізувати та систематизувати велику кількість інформації). Воно розвиває пізнавальний інтерес, творче мислення та активізує увагу до відповідних тем з предмету. На семінарі добре засвоюються основні поняття та наукові терміни дисципліни, закріплюються вміння ними оперувати. Студент вчиться працювати з підручниками, посібниками та іншими джерелами інформації, набуває вміння готувати доповіді, реферати, виступи на конференціях. З іншої сторони він вчиться активно включатися в обговорення певної проблеми, висловлювати, аргументувати і відстоювати власну думку, не боячись осуду з боку викладача та одногрупників. Крім того важливо вміти вислухати опонента та знайти докази на його підтримку чи протипагу (вміння дискутувати). Семінарське заняття дозволяє оцінити себе та своїх колег за рівнем засвоєння навчального матеріалу, а набутий досвід сприяє формуванню власної життєвої позиції, ціннісних орієнтирів та переконань, а також професійної мотивації.

Оскільки зміст семінару, так само як і зміст лекції залишається в пам'яті нетривало (без повторення), то основне – навчити студентів знаходити потрібну інформацію, аналізувати та систематизувати її, а також вміти мислити, висловлювати власні думки та формувати власний життєвий світогляд.

«Какое знание наиболее ценно и важно? То знание, которое поможет молодым людям справляться с проблемами и подготовит их к решению задач, обычно возникающих у взрослых людей в демократическом обществе» (Г. Спенсер) [2, с. 131]. Так і семінарське заняття повинно підготувати майбутнього випускника до реалій життя, допомогти м'якше адаптуватися до обраної професійної діяльності.

Отже, семінарські заняття розвивають вміння мислити, синтезувати, узагальнювати, порівнювати, пізнавати та опрацьовувати величезну кількість інформації; розкривають творчий потенціал студента, активізують його внутрішні сили в процесі пізнання навколишнього світу. Але це зовсім не означає, що семінар є єдиним інструментом успішного навчання. І лекція, і самостійна робота, і всі інші форми організації навчального процесу, незважаючи на недоліки, в умілих руках лектора можуть стати незамінними та результативними. За даними сучасних російських психологів, «старший школяр (студент) може, читаючи очима, запам'ятати 10 % інформації, слухаючи – 26 %, розглядаючи – 30 %, слухаючи і розглядаючи – 50 %, обговорюючи – 70 %, особистий досвід – 80 %, спільна діяльність з обговоренням – 90 %, навчання інших – 95 %» [8, с. 21]. Тому в сучасних умовах треба не лише шукати якусь одну універсальну модель-форму організації навчального процесу, а визначити і обґрунтувати належне поєднання вже відомих, щоб забезпечити високу якість навчального процесу. Зазначене і складає основу перспектив подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко К. Практичні, семінарські та лабораторні заняття у ВНЗ як прикладні форми організації навчання магістрів / Катерина Бабенко // Рідна школа. – 2007. – № 7/8. – С. 42–54.
2. Драиден Гордон. Революція в обучении / Гордон Драиден, Джаннетт Вое. – М : ПАРВИНЭ, 2003. – 666 с.
3. Гуцуляк В. Семінарські заняття як форма та метод навчання математики / Василь Гуцуляк // Математика. Шкільний світ. – 2009. – № 25 – 26. – С. 13–27.
4. Кнодель Л. В. Педагогіка вищої школи : посібник для магістрів / Л. В. Кнодель. – К. : Паливода А. В., 2008. – 136 с.
5. Лекції з педагогіки вищої школи : навчальний посібник / за ред. В. І. Лозова. – 2-е вид., доп. і випр. – Харків : ОВС, 2010. – 480 с.
6. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
7. Приходько А. Урок та інші форми навчання у сучасній методиці викладання історії / Алла Приходько // Історія в школі. – 2006. – № 3. – С. 34–36.
8. Приходько А. Форми навчання історії: підходи до визначення та класифікації / Алла Приходько // Історія в школі. – 2007. – № 5. – С. 16–21.
9. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : [навчальний посібник для студентів вузів] / М. М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2010. – 456 с. (Серія «Альма-матер»).
10. Яремчук Н. Форми та методи інтерактивного навчання : семінар-тренінг для вчителів / Ніна Яремчук // Директор школи. – 2005. – № 44. – С. 23–25.